

Kainuun ELY-keskus
PL 115
87101 Kajaani
kirjaamo.kainuu@ely-keskus.fi

Lausuntopyyntöne 9.9.2019

Kainuun vesimyllyjen rakennussuojeluesitys

Museovirasto on tehnyt 9.11.2017 esityksen Kainuun vesimyllyjen suojelemisesta rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain (498/2010) nojalla. Rakennussuojeluesitys kattaa yhteensä 16 vesimyllyä Kainuun alueella. Kainuun elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus pyytää rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain 7§:n 1 momentin nojalla Kainuun Museolta lausuntoa.

Museoviraston esityksen mukaan Kainuun vesimyllyjen rakennussuojeluesitykseen kuuluvat 16 myllyä ovat:

1. Hyrynsalmi, Korkialehto (tarkennetut sijaintitiedot 22.5.2019): ratasmylly ja myllysauna, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
2. Hyrynsalmi, Komulanköngäs: hierinmylly ja myllysauna, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
3. Kuhmo, Vuonteenkoski: ratasmylly, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
4. Kuhmo, Niskankoski: ratasmylly, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
5. Kuhmo, Levävaara: mylly
6. Paltamo, Rinne (tarkennetut sijaintitiedot 22.5.2019): hierinmylly ja myllysauna, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
7. Puolanka, Paasikoski: hierinmylly ja myllylaavu, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
8. Ristijärvi, Karppala (tarkennetut sijaintitiedot 4.9.2019): turbiinimylly ja myllylato
9. Sotkamo, Huovilan mylly: turbiinimylly, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
10. Sotkamo, Lakiahon mylly: hierinmylly, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
11. Suomussalmi, Rekelänvaaran mylly: hierinmylly, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
12. Suomussalmi, Peurokoski (tarkennetut sijaintitiedot 4.9.2019): hierinmylly, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
13. Suomussalmi, Runtti: ratasmylly, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
14. Suomussalmi, Kivijärven mylly (tarkennetut sijaintitiedot 22.5.2019): hierinmylly, Kainuun maakuntakaava 2009 arvokas kulttuurihistoriallinen kohde
15. Kuhmo, Kuusamonkoski (tarkennetut sijaintitiedot 4.9.2019): ratasmylly
16. Kuhmo, Juortana: hierinmylly

Kainuun Museon kesällä 2019 suorittamien katselmusten perusteella voidaan todeta seuraavaa:

- Hyrynsalmi, Korkialehto: Kohteessa on pelkästään ratasmylly. Lausuntopyynnön liitteenä olleessa liitekartassa mylly on osoitettu puron väärälle puolelle.

- Puolanka, Paasikoski: Kohteessa on pelkästään hierinmylly.
- Suomussalmi, Kivijärvi: Kypfi.fi sivuston kautta avautuvassa kaikille avoimessa karttatiedossa myllyn oletettu sijainti on liputettu. Sijainti on kuitenkin virheellinen. Museoviraston viranomaiskäytössä olevassa karttapalvelussa RKY-rajaus on merkitty myös virheelliseen sijaintiin. Myllyn oikea sijainti on Kivijärven tuntumassa (ks. liitekartta).

Kainuun Museolla ei ole muuta huomauttamista koskien myllyjen suojelurajauksia ja myllykohteiden RKY-rajauksia.

Suojeluesityksen taustalla on Kainuussa vuonna 1988 tehty 75 vesimyllyn inventointi. Näistä 13 tyypiltään, rakenteeltaan tai sijainniltaan erilaista vesimyllyä patolaitteineen valittiin korjauskohteiksi Museoviraston hankkeessa. Myllyt lunastettiin korjausta varten valtiolle ja Museoviraston hallintaan nimelliseen hintaan. Vesimyllyt korjattiin vuosina 1988 – 1992. Myllyt dokumentoitiin ja laadittiin raportti, josta selviävät korjaustyöt. (Vesimyllyt. Historia, rakenne, käyttö ja kunnostus. Teppo Korhonen, Kainuun Museo & Museovirasto, 1993). Museoviraston kiinteistöjen siirtyessä Senaatti-kiinteistöille ja Metsähallitukselle vuonna 2014, Kainuun vesimyllyt arvioitiin valtion ei-strategiseksi omaisuudeksi, joka voidaan myydä pois valtiolta. Museovirasto on todennut vuonna 2013, että myllyt on syytä saattaa suojelluiksi lailla rakennusperinnön suojelemisesta. He esittivät, että Kainuun ELY-keskus ryhtyy toimenpiteisiin suojeluprosessin aloittamiseksi.

Kainuun vesimyllyillä on tietynlaisia erityispiirteitä. Oulujärveen laskevat pitkät vesistöreitit tarjosivat hyvät olosuhteet myllytoiminnalle. Vuonna 1885, myllyveron lakkauttamisen jälkeen Oulun läänissä oli vedellä toimivia veromyllyjä 60, mutta kotitarvemyllyjä peräti 1210. Koko maassa näitä oli 4 478. Vesimyllyt sijaitsevat usein luonnonkauniilla paikoilla jokien tai purojen koskissa ja metsän keskellä. Lähimaisemasta löytyy usein kosken niska ja kosken alapuolen suvanto. Vaatimattomat, useimmiten maalaamattomat, hirsiseinäiset ja satulakattoiset rakennukset ovat luontevasti osa ympäristöään. Sisätiloissa on jauhatuslaitteiden lisäksi useimmiten vain istuinpenkki. Myllykokonaisuuteen kuuluvat myllyn lisäksi myllyuoma tai vesiränni sekä patolaitte. Joissain paikoin on säilynyt myös myllysauna, joka toimi myllyssä kävijöiden majapaikkana.

Kainuun vesimyllyistä valtaosa on hierin- eli härkinmyllyjä. Se tarkoittaa myllyä, joissa jauhinkivet on kiinnitetty suoraan siivillä varustettuun tukkiin, jota vesi pyörittää. Ratasmyllyt ovat toiseksi yleisempiä. Ylävedellä toimivia ratasmyllyjä Kainuusta tunnetaan vain kaksi. Molemmissa on kapea vesiratas myllyhuoneen ulkopuolella. Yleisemmässä mallissa on myllyn sisällä leveä alavedellä pyörivä ratas. Kolmas ja harvinaisin tyyppi Kainuussa on ostokoneistolla varustettu turbiinimylly.

Korjausprojektissa myllyt korjattiin perinteisin menetelmin toimintakuntoisiksi. Myllyt irtaimistoineen dokumentoitiin. Korjaustöissä tehtiin seuraavia toimenpiteitä: ympäristöä raivattiin, rakennusten perustukset korjattiin vanhan mallin mukaan, lahonneet seinähirret vaihdettiin uusiin, kaikkien myllyjen vesikatot uusittiin ja ränni-, sulk- ja patolaitteita palautettiin alkuperäiseen asuun. Muutamissa myllyissä jauhatuslaitteet jouduttiin uusimaan lähes kokonaan. Tuhoutuneet rakennusosat ja rakenteet rekonstruoidiin alkuperäisten mallien pohjalta.

Kaikki suojeluesityksen 16 vesimyllyä ovat valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä ja muodostavat RKY-teemakohteen, Kainuun puromyllyt. Niitä koske-

vat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteiden erityistavoitteet. Pääosa kohteista on osoitettu Kainuun maakuntakaavassa kulttuurihistoriallisesti merkittävänä kohteina suunnitelumääräyksellä: "Yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa on turvattava alueen tai kohteen merkittävien kulttuurihistoriallisten tai maisemallisten arvojen säilyminen. Valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaisiin kohteisiin merkittävästi vaikuttavissa hankkeissa on varattava museoviranomaiselle tilaisuus antaa lausunto."

Myllyjä ei ole suojeltu erityislainsäädännön nojalla. Kohteiden yleis-, osayleis-, tai asemakaavallista tilannetta ei ole selvitetty.

Rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain (2010/498) tavoitteena on turvata rakennetun kulttuuriympäristön ajallinen ja alueellinen monimuotoisuus, vaalia sen ominaisluonnetta sekä edistää sen kulttuurisesti kestävää hoitoa ja käyttöä. Rakennus voidaan suojella, jos se on valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai paikallisesti merkittävä. Lain 8 §:n mukaan merkittävyyttä arvioidaan kuudella kriteerillä, joista Kainuun myllyt täyttävät seuraavat:

1. Harvinaisuus ja ainutlaatuisuus

Sadoista puromyllyistä säilyneet 16 vesimyllyä edustavat harvinaistuvaa, maatalousyhteiskuntaan kuulunutta rakennustyyppiä. Suurena ryhmänä ne muodostavat Suomessa ainutlaatuisen kokonaisuuden.

2. Historiallinen tyypillisuus alueelle

Puromyllyt ovat historiallisesti erityisen tyypillisiä Kainuulle, jossa niitä on ollut toista tuhatta.

3. Kohteen tiettyä aikaa tai aluetta kuvaavat tyypilliset piirteet (edustavuus)

Myllyt ovat esimerkiksi käytöstä pois jääneestä, mutta aikanaan alueelle erityisen tyypillisestä rakennuksesta. Ne edustavat samalla kansanrakentamista ja varhaista tekniikkaa.

Käyttökuntoon korjattuina ne osoittavat toiminnallisesti ja havainnollisesti myllytoimintaa.

4. Kohteen alkuperäisen tai sitä vastaavan käytön, rakentamistavan, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen ja jatkuminen (alkuperäisyys), kohteen säilyneisyys;

Rakennukset edustavat alkuperäistä rakennustyyppiä, joka on perinteisin menetelmin edelleen korjattavissa ja säilytettävissä. Vesimyllyt ovat puusta rakennettuja koneita, joissa puun käyttö ja puurakentamisen taito ovat hyvin edustettuina.

5. Kohteen merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä (historiallinen todistusvoimaisuus);

Myllyt todistavat Kainuun myllyperinteestä ja ne ovat olleet olennainen osa maataloutta Kainuussa pidempään kuin muissa Suomen osissa.

Tavoitteena on suojella historiallis-toiminnallinen kokonaisuus niin, että suojelu ulottuu myllyrakennuksen kiinteään sisustukseen ja pysyvästi kiinnitettyihin alkuperäiseen käyttötarkoitukseen kuuluviin koneisiin ja laitteisiin. Myllyrakennusten (ml. tuvat, saunat, ladot ja laavut) lisäksi myllylaitteet (ränni-, pato-, sulk- sekä jauhatuslaitteet) ja -esineistö, mahdolliset pärehöylät ja sahat sekä kulkujärjestelyt kuuluvat suojeltavaan kokonaisuuteen. Kunkin myllyn kohdalta esitetään aluerajaus (sama kuin RKY-rajaus). Rajauksia voidaan tarkentaa suojeluprosessin aikana.

Suojelu velvoittaa myllyn ja sen ympäristön hoitamiseen ja ylläpitoon sekä tuhoutuneiden osien korvaamiseen uusilla. Museovirasto pitää tärkeänä, että myllyille laaditaan käyttö- ja hoitosuunnitelma, jonka perusteella hoito- ja korjaustoimien suunnittelu ja toteutus on mahdollista.

Myllyrakennusten ja -rakenteiden säilymisen kannalta ensiarvoisen tärkeää on kattojen (päre/tuohi-malka) sekä vedenvaraisten rakenteiden ja laitteiden kunnossapito. Rakennusmateriaalina tulee käyttää tiukkasyistä mäntyä ja vesirakenteissa mieluiten

lehtikuusta sekä myllyrakennusten perinteitä noudattaen myös muita puulajeja. Sekä uudet että vanhat vedenvaraiset osat tulee suojata ajoittain hautatervalla.

Myllyrakennuksista ja rakenteista tulee poistaa säännöllisesti kosteutta pidättävät roskat, jäkälät ja sammaleet. Kasvillisuus tulee raivata säännöllisesti pois rakennusten vierustoilta ja lähiympäristöstä. Mylly-ympäristöä tulee huoltaa ja ylläpitää. Lähiympäristössä tulee välttää uudisrakentamista, maansiirtotöitä, hakkuita, tietöitä, vesistöjärjestelyitä, eikä myllypuroja saa kuivattaa johtamalla vettä liiaksi muualle. Olisi suositeltavaa säilyttää myös kosken niska ja suvanto varsinkin silloin kun ne ovat lähellä.

Museovirasto ehdottaa suojelumääräyksiksi:

1. Suojeltuja rakennuksia ja rakenteita ei saa purkaa.
2. Rakennuksia, rakenteita ja laitteita sekä aluetta tulee käyttää, hoitaa ja korjata heikentämättä niiden kulttuurihistoriallista, rakennushistoriallista tai maisemallista arvoa.
3. Korjaustoimenpiteiden tulee perustua riittäviin tietoihin ja korjaustoimenpiteissä tulee käyttää alkuperäistä vastaavia tai muuten sopivia materiaaleja ja työmenetelmiä.
4. Museovirastoa tai sen osoittamaa toimijaa on kuultava asiantuntijana korjaustoimenpiteissä sekä ulko- että sisätiloissa tavanomaista huoltoa merkittävämmissä asioissa. Museovirastolla on oikeus antaa ohjeita suojelumääräysten soveltamisesta.
5. Luovuttaessaan suojeltavaksi määrätyn rakennuksen, luovuttajan on luovutuskirjaan otettavalla maininnalla tai muutoin todistettavasti ilmoitettava saajalle tästä päätöksestä.
6. Jos suojeltavaksi määrätty rakennus tai rakenne on vahingoittunut tai tuhoutunut, rakennuksen omistajan on ilmoitettava siitä viipymättä elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselle.
7. Lisäksi on noudatettava mitä laissa rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010) on vielä säädetty.

Kainuun Museo puoltaa Kainuun vesimyllyjen suojeluesitystä, koska ne ovat harvinaistuvaa rakennustyyppiä ja suurena ryhmänä ainutlaatuinen kokonaisuus Suomessa. Vesimyllyt ovat myös historiallisesti tyypillisiä Kainuulle, ja ne ovat olleet olennainen osa maataloutta Kainuussa. Ne edustavat varhaista tekniikkaa ja alkuperäistä rakennustyyppiä, ja ne voidaan korjata perinteisin menetelmin. Korjattuina niillä voidaan toiminnallisesti havainnollistaa myllytoimintaa. Vesimyllyt edustavat puun käyttöä, puurakentamisen taitoa ja myllyperinnettä Kainuussa, ja niillä on valtakunnallinen, maakunnallinen ja paikallinen merkitys.

Antti Mäkinen
museonjohtaja
044-710 0450

Karoliina Kikuchi
rakennustutkija
044-710 0444

TIEDOKSI: Museovirasto